

“Kür” Kelimesi Üzerine Yapı ve Anlam Bilgisi Yönünden Görüşler

Interpretations on the Word “Kür” in Terms of Morphology and Semantics

Mehmet Turgut BERBERCAN*

ÖZET

Eski Türkçe metinlerden bugüne uzanan tarihî seyir içinde, kür kelimesinin ve ondan türediğini ileri sürdüğümüz şekillerin semantik ve morfolojik yapısı üzerine detaylı tahlillerin sunulduğu bu makalede, kür kelimesi ve ondan türemiş şekiller; tarihi ve çağdaş şiveler, çeşitli leksikolojik açıklama ve görüşler göz önüne alınarak dilbilimsel bir metotla karşılaştırmalı olarak incelenmiş, elde edilen veriler ışığında varılan sonuçlar ortaya konulmuştur.

ANAHTAR KELİMELER

kür, küre-, güreş, anlamı, yapısı

ABSTRACT

This article aims at an analysis of the word “kür” and its derivations that are represented in terms of their semantic and morphological structure in a historical perspective of the Turkish language. By using the methods of linguistics the word “kür” and its derivations are comparatively examined in relation to the the historical and modern Turkish dialects and lexical explanations of various lexicological resources. Eventually the determinations are exposed in the light of all the information accumulated.

KEY WORDS

kür, küre-, güreş, meaning, structure

* İstanbul Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi.

Göktürk abidelerinde geçen *kür(e)güñ(i)n*, *kürlüg* ve *küre-g* kelimelerinin ortak bir *kür-* isim kökünden türediği anlaşılmaktadır. Orijinal metine bakıldığında bu üç kelimenin de aynı şekilde yazılmış bir *kür-* fiil köküyle başladığı göze çarpmaktadır (Bk. tablo 1):¹

Tablo 1

	 <i>kür</i>	
 <i>kür(e)güñ(i)n</i>	 <i>kürl(ü)g</i>	 <i>kür(e)g</i>

Bugüne kadar okunuşu ve anlamı üzerinde çeşitli ihtilafların bulunduğu bu üç kelimenin nasıl okunduğunu ve anlamlandırıldığını gözden geçirecek olursak karşımıza çıkan tablo şöyledir:²

Kültigin / Doğu Yüzü – 23:

kür(e)güñ(i)n : üçün : *ig(i)dm(i)ş* : *bilge* : *k(a)g(a)n(ı)ñ(ı)n* : *(e)rm(i)ş b(a)rm(ı)ş* : *(e)dgü (e)l(i)ñe* : *k(e)ntü y(a)ñ(ı)lt(ı)g*

“İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı hakanın ile bağımsız (ve) müreffeh devletine (karşı) kendin hata ettin.”

Bilge Kağan / Doğu Yüzü – 19:

kür(e)güñ(i)n : üç(ü)n : *ig(i)dm(i)ş* : <*bilge*> *k(a)g(a)n(ı)ñ(ı)a* : *(e)rm(i)ş b(a)rm(ı)ş* : *(e)dgül (e)l(i)ñe* : *k(e)ntü y(a)ñ(ı)lt(ı)g*

“İtaatsizliğin yüzünden, (seni) besleyip doyurmuş olan hakanına (ve) bağımsız müreffeh devletine (karşı) kendin ihanet ettin.”

¹ Ayrıca bk. C. Alyılmaz, *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, Kurmay Yay., Ankara 2005.

² Talat Tekin, *Orhun Yazıtları*, TDK Yay.: 540, Ankara 1988.

Kültigin / Doğu Yüzü – 6:

b(e)gl(e)ri : bod(u)nu : tüzs(ü)z : üç(ü)n : t(a)bg(a)ç : bod(u)n : t(e)bl(i)gin : kürl(ü)g<in> için : (a)rm(a)kçısın : için : in(i)li : (e)çili : kışkırtükün : için : b(e)gli : bod(u)nlıg : yoñ(a)şurtukin : için : türük : bod(u)n : ill(e)dük : ilin : ıçg(ı)nu : ıdm(ı)ş

“Beyleri (ve) halkı itaatkar olmadığı için, Çin halkı hilekar (ve) sahtekar olduğu için, aldatıcı olduğu için, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için, beylere halkı karşılıklı kışkırttığı için, Türk halkı kurduğu devletini elden çıkarıvermiş.”

Bilge Kağan / Doğu Yüzü – 6:

b(e)gl(e)ri : bod(u)nu : tüzs(ü)z : üç(ü)n : t(a)bg(a)ç : bod(u)n : t(e)bl(i)gin] : kürl(ü)gin [üç(ü)n : (a)rm(a)kçısın : için : in(i)li [(e)çili : kışkırtükün : için : b(e)glig : bod(u)nlıg : yoñ(a)şurtukin : üç(ü)n : türük : bod(u)n : il(le)dük : ilin : ıçg(ı)nu : [ı]dm(ı)ş

“Beyleri (ve) halkı itaatkar olmadığı için, Çin halkı hilekar (ve) sahtekar olduğu için, (aldatıcı ve kandırıcı) olduğu için, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için, beylere halkı karşılıklı kışkırttığı için, Türk halkı kurduğu devletini elden çıkarıvermiş.”

Tonyukuk / 1. Taş – 8, 9³:

(a)nça ol(u)r(u)r (ä)rkli : og(u)zd(u)nt(a)n : kür(ä)g k(ä)lti

“Böylece oturur iken Oğuzlardan bir kaçak geldi.”

Talat Tekin’in belirttiğine göre⁴, daha önce Orhon abideleri üzerine çalışmalar yapmış Radloff, Thomsen, Malov ve başkalarınca *kür(e)güñ(i)n için* ibaresi anlaşılammıştır. Buradaki *küreğü* kelimesi *küre-* “kaçmak” fiilinden *-gü* ile yapılmış isimdir. İbarenin anlamı “kaçak olduğun için, itaatkar olmadığın için”dir. Bu anlam, bağlama mükemmel şekilde uymaktadır. *kür(ä)g* baştan beri bütün araştırmacılarca *körüğ* okunmuş ve “casus” diye anlaşılmıştır. Bu sözcüğün *kür(ä)g* “kaçak” olması gerektiği ilk kez Marcel Erdal⁵ tarafından fark

³ Talat Tekin, *Tunyukuk Yazıtı*, Türk Dilleri Araş. Dizisi: 5, Ankara 1994. s. 32.

⁴ Talat Tekin, *Orhon Yazıtları*, TDK Yay.: 540, Ankara 1988, s. 77; *Tunyukuk Yazıtı*, Türk Dilleri Araş. Dizisi: 5, Ankara 1994, s. 32.

⁵ Marcel Erdal, *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon I*, Wiesbaden 1991, s. 196.

edilmiştir. “kaçmak” anlamındaki *kürü-* eylemi Orhon yazıtlarında, Uygurcada ve Kaşgari’nin eserinde vardır. Bundan -g eki ile türemiş *kür(ü)g* “kaçak” sözcüğü de Uygurca’da⁶ ve Kutadgu Bilig’de geçer.

Erdal ve Tekin’in *kür(ü)g* şeklindeki okuyuş tespitlerini kabul edersek, zirâ *körüğ* şeklinde okumak da mümkündür, Göktürk abidelerinde *kür* isim köküne sahip üç kelime karşımıza çıkar: *küregüñin*, *kürlüg* ve *küreg*

En eski yazmalarda “hile, kandırma”⁷ anlamında olduğu tespit edilen *kür* kelimesinin +e- isimden fiil yapan ek vasıtasıyla fiil olup “hileye başvurmak, kural, kanun, töre tanımazlık etmek, töreden ve otoriteden kaçmak” anlamı yüklenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu düşünce üzerinden hareket ederek önceden yapılmış anlamlandırmalara daha açık ve net bir anlam bütünlüğü sağlamak amacıyla yaptığımız anlamlandırmalar şunlardır:

1

küregüñin üçün igidmiş bilge kağanıñın ermiş barmış edgü eliñe kentü yañıltıg

“(Töreden, nizamdan kaçtığın için) kuralsızlığın yüzünden seni beslemiş bilge (vasıflı) kağanın ile bağımsız ve güzel ülkene kendin yanlış yaptın.”

2

begleri bodunu tüz süz üçün tabgaç bodun tebligın kürlüğün üçün armakçısın üçün inili eçili kıkşürtükün üçün begli bodunlıg yoñaşurtukın üçün türük bodun illedük ilin içginu idmiş

“Beyleri ve milleti dürüst olmadığı için, Çin milleti hilekâr ve kanunsuz olduğu için, fitneci ve fesat olduğu için, küçük ve büyük kardeşi birbirine düşürdüğü için, beyleri ve milleti iftira yoluyla karşılıklı birbirine düşürdüğü için Türk milleti kazandığı, kendine il ettiği yurdunu kaybetmiş.”

3

ança olurur erkli oguzduntan küreg geldi

“Oraya yerleştiğimiz devirde, Oğuzdan isyancı (Oğuzlardan olan ama onların töresine, uymayan, onlara hile yapan, baş kaldıran) geldi.”

⁶ J. Hamilton, *Manuscrits ouïgours du IX. – X. siècle de Touen-Houang I*, Paris 1986, s. 241.

⁷ A. von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın, Ankara 2000, s. 285; G. Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth - Century Turkish*, Oxford 1972, s. 735-b.

kür kelimesini, yukarıda yaptığımız 1, 2 ve 3 numaralı anlamlandırmalara dayanak olması bakımından, tarihî seyri çerçevesinde ele alarak ve çeşitli kaynaklardaki şekilleriyle mukayese ederek, yapı ve anlam yönünden incelediğimizde elimize geçen veriler ve vardığımız sonuçlar şunlardır:

Clauson, abidelerdeki bu ihtilafı kelimeler üzerine çeşitli görüşler ileri sürmüştür:

1. *kürliğ* "aldatıcı şekilde anlamlandırılmış."⁸

2. *körgü:ñin* "kör- (görmek) kökünden türediği savunulmuş⁹; kezâ *kör-* ve *kür-* aynı yazılışa sahiptir; çünkü Göktürk alfabesinde *ö* ve *ü* vokalleri aynı karakterle gösterilir."

3. *körüğ* "kör- (görmek) kökünden türediği savunulmuş; ajan, gözlemci olarak anlamlandırılmış." Ayrıca Göktürk abideleriyle ilişkilendirilmeden, bir başka madde başında, *küreğ* kelimesinin "*küre-* fiil kökünden türediği belirtilerek, bu kelimenin -*ğ* eki alarak kaçak, firari anlamında kullanıldığı kaydedilmiştir.¹⁰

Clauson, vokalizasyonunu kesin olmamakla beraber, *kür* kelimesinin Eski Uygurcada *hendiaduoin*¹¹ içinde *tev* kelimesiyle birlikte kullanılarak "*tricky, device* [hile, oyun]" anlamına geldiğini belirtmiş, bir başka madde başındaysa, aynı bir kelime olarak, "originally 'stout-hearted, courageous, bold', and the like. ... [yürekli, cesur, korkusuz]" anlamında bir *kür* olduğunu kaydetmiştir.¹² Farklı Türk şivelerinde de kelimenin bu anlamını koruduğunu görmekteyiz. Bu şiveler şunlardır:

Clauson:¹³ Barabaca *kür* "self-willed [itaat etmeyerek başına buyruk davranan]", ayrıca bk. Radloff¹⁴; Hakaşça *kür* "bold, uncontrollable [cesur, kontrol edilemeyen]", ayrıca bk. Baskakov¹⁵; Azerice *kür* "uncontrollable, fidgety (child) [kontrol edilemeyen, kıpır kıpır (çocuk)]".

⁸ G. Clauson, *age.*, s. 745-a.

⁹ G. Clauson, *age.*, s. 742-a.

¹⁰ G. Clauson, *age.*, s. 741-b.

¹¹ İki kelimenin bir anlama gelecek şekilde beraber kullanılması.

¹² G. Clauson, *age.*, s. 735.

¹³ G. Clauson, *age.*, s. 735.

¹⁴ W. Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türk Dialecte II*, Petersburg 1911, s. 1447.

¹⁵ N. A. Baskakov, *Khakassko – russkii slovar*, Moskova 1953, s. 97.

Tarama Sözlüğü'nde¹⁶ görülen *kür*, "aksi, dik başlı" şeklinde anlamlandırılmıştır.

Baskakov, "Türk Dillerinin Tarihî - Tipolojik Sesbilimi" adlı çalışmasında, KVK (ünsüz – ünlü – ünsüz) tipli kökler arasında gösterdiği *kür* kelimesini, "cesaretli" / ~ -a- "koş" şeklinde açıklamıştır.¹⁷

Gülensoy; Köken Bilgisi Sözlüğü'nde¹⁸, Türkiye Türkçesi'nde "çok, bol" anlamındaki *gür* kelimesinin Eski Türkçe'deki "cesur, yiğit, güçlü" anlamındaki *kür* kelimesinden geldiğini belirtir.

Göktürk abidelerinden sonra başka metinlerde de bu isme ve bu isimden türemiş kelimelere rastlamaktayız. Tarihî sıraya göre verdiğimiz bu örneklerden bazıları şunlardır:

Altun Yaruk Sutra (Suvarnaprabhāsa-Sūtra) adlı Eski Uygurca'nın en hacimli eserinde¹⁹; *kür*, *kürsüz*, *kürlüg* örneklerini bulmaktayız:

Örnekler:

tev kür yonag qıltaçğ tegimliginçe törü üze köni nomça qavırğu ol (562/14-16).

"Hilekâr ve kanun (töre) tanımazları, iftira atanları layık oldukları gibi töredeki doğru bilginin buyurduğu şekilde (doğruluk akidesinin nizamı içine) toplamalıdır."

tevsüz kürsüz ezügsüz armaqsız bolsun (443/9-10).

"Aldatmacasız, kanuna (töreye) uygun, yanlışsız, entrikasız olsun."

tevlüg kürlüg ezüg armaq bolğu ermez (443/11-12).

"Aldatıcılık, kanun (töre) tanımazlık, yanlışlık ve fesatlık olmayacak."

Eski Uygurca'dan Hakaniye Türkçesi'ne geçtiğimizde *kür* kelimesinin artık anlam genişlemesine uğradığı görülür. Kelimenin esas anlamı korunmakla beraber, zaman içinde bu anlamın kapsamı genişlemiştir.

¹⁶ Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay.: 503, Ankara 1983, s. 151-a.

¹⁷ N. A. Baskakov, *Türk Dillerinin Tarihi – Tipolojik Sesbilimi*, Çev. K. Koç – O. S. Karaca, Multilingual Yay., İstanbul 2006, s. 69.

¹⁸ Tuncer Gülensoy, *Türkiye Türkçesi'ndeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I (A – N)*, Ankara 2007, s. 397.

¹⁹ Ceval Kaya, *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*, TDK Yay.: 607, Ankara 1994, s. 580.

Hakaniye Türkçesi'nin önemli eseri Kutadgu Bilig'de²⁰, bu kelimeye ve ondan türemiş şekillere rastlanmaktadır. Bu eserde kelimenin semantik açıdan değişikliğe uğradığı bârizdir. *kür* kelimesinin iki farklı ama birbirine yakın anlamda kullanıldığı görülür. Anamlardan biri pozitif, diğeri negatif anlamda bir cesareti anlatır. Birinci cesaret anlamı, şartlar ne olursa olsun ortaya konan gözü karalığı, mukaddes farz edilen bir ideal uğruna yapılan kanun tanımazlığı; ikinci cesaret anlamı, kabadayı bir şekilde, burnu havada dolaşarak gösterilen kuralsız, kibirli, âsi ve menfaatperest bir cesareti belirtir. En eski metinlerde hilekâr, aldaticı, kuralsız anlamındaki bu kelimenin daha geç devir metinlerde, ikinci cesaret anlamına yakınlığı göze çarpmaktadır. Kezâ kibirli, âsi ve menfaatperest cesaret, hileye ve zora başvurur.

Birinci cesaret anlamını örneklendirelim:

'ali erdi munda basağı talu

kür ersig yüreklig meşesi tolu (Kutadgu Bilig [KB] / 57)

“Ondan sonra seçkin, cesur, yiğit, kahraman ve akıllı Ali vardı.”

İkinci cesaret anlamını örneklendirelim:

kür er kördi altun yumşadı

irig sözlüg erniñ sözi yumşadı (KB / 2749)

“Altın görünce kabadayı er yumuşar; kaba sözlü insanların da sözü yumuşar.”

Kutadgu Bilig'de, *küre-* “kaçmak” fiilinin semantik tahlili, kaçmak eyleminin bir hileye işaret ettiğini doğrular. Kaçmanın fâili olmanız için öncelikle kaçacağınız yerden, kişiden vs. kurtulmanız gerekir. Bu kurtuluşa hazırlanmak ve var olan baskı sistemini kırmak için kuralları bozmaya, hileye gereksinim duyarınız. Hileye gereksinim duymuyorsanız zâten kaçmaz, kolayca gidersiniz.

Örnekler:

saña yazdı séndin küredi öziüm

bu küin sığnu keldim saña yalvara (KB / 6639)

²⁰ R. R. Arat, *Kutadgu Bilig I Metin*, İstanbul 1947.

“Sana karşı günaha girdim, sana isyan ettim; bugün yalvararak sana sığınıyorum.”

*qalı öz kürese uçuzluq anuq
uçuzluq qıymqa kimin tâqati* (KB / 5240)

“Eğer ondan kaçarsan ucuzluk (zillet) hazırdır; ucuzluğun cezasına kim dayanabilir.”

*kürek men idimdin küremiş otun
qamug öz yazuqqa kömüldi bütün* (KB / 5710)

“Ben bir isyankârım, sahibimden (tanrımdan) kaçmış bir âsiyim; bütün varlığım tamamen günaha gömülmüştür.”

Divanü Lugat-it-Türk'te [DLT] de geçen bu kelimenin semantik açıdan Kutadgu Bilig'deki anlama paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır:

*ertiş suwı yimeki
sıtğap tutar bileki
kür-met anıy yüreki
kelgeli-met irkişür* (DLT I / 325-10)

“Ertiş suyu Yimekleri (de)
(Savaşmak için) bileklerini sıvadılar
Onlar yürekli ve pek cesur (yiğitler)dir
(Üzerimize) gelmek için toplanıyorlar.”²¹

kür (DLT I / 324-26, 325-3) “yiğit, sarsılmaz, pek yürekli, kabadayı”, *kiire-* (DLT III / 263-17, 263-19) “kaçmak”²². *kür er al-raculu'l-râbit'ul-ca'şî'l - qawıyu'l-qalbi'l-şâmix bi'l-anf* “cesur yürekli ama burnu havada adam”²³.

²¹ Talat Tekin, *XI. Yüzyıl Türk Şiiri*, TDK Yay.: 541, Ankara 1989, s. 32-33.

²² Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lugat-it-Türk IV (Dizin)*, Haz. Besim Atalay, Ankara 2006, s. 399.

²³ G. Doerfer, *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen III*, Wiesbaden 1967, s. 634.

Hüsrev ü Şirin’de “cesur, güçlü” anlamında kullanılan *kür* kelimesine rastlanılmaktadır:²⁴

çalıq esrük meñizlig bir kür arslan

“Deli, sarhoş (çılginca hareket eden), güzel (benizli) bir yürekli arslan”

Hive hanı Ebu’l Gazi Bahadır tarafından Çağatay Türkçesi ile oluşturulmuş Şecere-i Terâkime’de de *kür* kelimesiyle karşılaşıyoruz.²⁵ Oğuz’un amcalarından birinin adı “*kür han*”dır (7a / 14, 9a / 1). Ebu’l Gazi Bahadır’un diğer eseri Şecere-i Türk’te ise *kür* kelimesinin anlamı açıklanmakta ve bu kelimenin Moğol soylu oldukları bilinen Hatayların (Karahitay) dilinde “büyük padişah” anlamına geldiği belirtilmektedir:²⁶

öziñe kür xan tęp laqab qoydı kürniñ ma’nası xatay tilinde uluğ pādşâh tēmek bolur

“Kendisine “Kür Han” deyip lakap koydu. “kür”ün anlamı Hatay dilinde büyük (ulu) padişah demek olur.”

Şecere-i Türk’te sözü geçen hanın kendisine *kür* adını lakap olarak almasının sebebi, kendi gücünü ve cesaretini övmek; iller, ülkeler istilâ etmekte gösterdiği hüneri belirtmek ve düşmana, kendisinin alt edilemeyecek derecede kurnaz ve yaman olduğunu bildirmek istemesidir. Görüldüğü gibi *kür* kelimesinin hem pozitif hem de negatif anlamda bir cesareti karşılayan semantik kalıtım, bu eserde de kendisini göstermektedir.

Dede Korkut Kitabı’nda²⁷ da *kür* kelimesine rastlanılmaktadır. Ergin, *kür* kelimesini “idraksiz, inatçı, inadına kötü iş yapan, aksi, yaramaz, kötü huysuz, kötü huylu, kötü tabiatlı” olarak indekste açıklamıştır.²⁸

Örnekler:

seniñ oğluñ kür qopdı erçel qoptı qırq yigidin boyına aldı qalın oğuzun üstine yorıyış itdi ne yirde gözel qoptı-y-ise çeküp aldı ağ saqallu qocanun ağzın söğdi ağ pürçeklü qarınun süidin tartdı (19-3).

²⁴ A. Zajaczkowski, *Najstarsza wersja turecka Husrâv u Şirîn Qutba*, Varşova 1961, s. 108.

²⁵ Z. Kargı Ölmez, *Şecere-i Terakime (Giriş – Metin – Dizin)*, Simurg Yay., Ankara 1996.

²⁶ G. Doerfer, *age.*, s. 634.

²⁷ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, TDK Yay.: 169, Ankara 2004.

²⁸ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı, İndeks-Gramer II*, TDK Yay.: 219, Ankara 1997, s. 208.

dirse xan seniñ oğluñ yirinden örü turdı göksi güzel qaba tağa ava çıqdı sen var iken av avladı quş quşladı anasının yanına alıp geldi al şarabuñ itisinden aldı içti anası-y-ile soxbet eyledi atasına qasd eyledi seniñ oğluñ kür qopdı erçel qopdı (20-6).

biğler tañrı bize kür oğul virmiş varayım anı anası yanından alayım qılıc-ile paralayayım altı bölük ideyin altı yoluñ ayırında bırağayım bir daxı kimse yazı yirde yoldaş qoyup qaçmaya didi (134-13).

Görüldüğü üzere, Dede Korkut Kitabı'nda geçen *kür*, negatif anlamda bir cesaret sergileyen, var olan düzeni pervasızca hiçe sayan; kural, kanun, töre tanımaz bir şekilde ve kontrol altına alnamayacak derecede âsi tavır gösteren bir kişiye verilmiş sıfat olarak karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut Kitabı'ndaki bu semantik yapı, kelimenin en eski anlam yüküne yakınlığını bâriz bir şekilde ortaya koymaktadır.

Eski Anadolu Türkçesi eserlerinden Ferhengname-i Sadi Tercümesi'nde²⁹ ve Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri'nde³⁰ "yiğit, pek yürekli, cesur" anlamlarında kullanılan *gür* (< *kür*) kelimesiyle karşılaşılmaktadır.

Clauson, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde geçen "courageous [cesur]" anlamındaki bu kelimenin 14. yüzyıldan sonra "luxuriant [bereketli, bol]" anlamında kullanılmaya başladığını belirtmiştir.³¹ Günümüzde, Türkiye Türkçesi'nde de bu anlamda sıklıkla kullandığımız *gür* kelimesi, kural tanımazcasına ve kestikçe azan, âsice biten, engelledikçe fıskıran objelere (ağaç, ot, kıl, su ... vs.) isnat edilen bir sıfattır. Çeşitli Anadolu ağızlarında çalılık, ormanlık; kesilmiş ağacın sürgünü (kestiğiniz dalın yerine çıkan âsi dal), yabancı gül, böğürtlen (aşırı dikenli ve çok sık yapıda bitkiler için) ... vs. anlamlarına sahip olan *gür*, "gürüzlük, gürüzlük, gürüz, gürlük, gürembe, gürbüz ..." şekillerinde görülen kelimelerin de isim kökü olarak karşımıza çıkmaktadır.³²

Çıkan sonuç, *kür* kelimesinin semantik kalıtımının Türkiye Türkçesinde sürdüğünü; ancak kelimedeki anlam genişlemesi olduğunu ve anlamın isnadının değiştiğini ortaya koyar. Amasya ağızında rastladığımız "inatçı, hırslı adam"

²⁹ Şeyh Mes'ud bin Ömer el-Gülşehri, *Tercüme-i Ferhengname-i Sadi*, Amire Matbaası, İstanbul 1924, s. 11-a.

³⁰ M. Mansuroğlu, *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958, s. 163.

³¹ G. Clauson, *age.*, s. 735.

³² *Türkiye'de Halk Ağızından Derleme Sözlüğü*, C. 6, Ankara 1975.

anlamındaki *kür* ise daha eski bir yapı ve anlam kalıntısı olabilir. Kelimenin tespit edilen en eski semantik yapısına bu ağızda rastladığımız şekil daha yakındır.³³

Son olarak, *güreş* kelimesi üzerinde durmak istiyoruz. Ata sporumuza ad olan bu kelimeyi, yukarıda verilen tüm açıklamalar ışığında ele almak suretiyle, yapı ve anlam yönünden incelediğimizde, kelimenin *küre-* fiil gövdesi ve varlığı tespit edilen³⁴ - ʰ fiilden isim yapan ekten oluşmuş bir yapıya sahip olduğu görülür (Ayrıca bk. Gülensoy³⁵, Doerfer³⁶).

Güreş, güce ve içinde barındırdığı çeşitli hileler vasıtasıyla rakibi alt etmeye dayanan bir spordur. Bu sporu yapacak kişilerde aranan özellik, güçlü ve cesur olmanın yanında, güreşin gerektirdiği hile oyunlarına vakıf olmaktır. Güreş, birbirini yenmeye çalışan cesur yürekli, aşırı kuvvetli; ancak kazanma hırsıyla oyunun kuralları içinde bulunan hilelere başvuran, birbirlerini aldatmaya ve birbirlerine güçlerinin üstünlüğünü göstermeye çalışan iki kişinin yani *kür* vasfına sahip iki yiğidin yarışmasıdır. Bu iki yiğidin icra ettiği eylemi, *kür* ismine eklenen *+e-* isimden fiil yapma ekiyle oluşturulmuş *küre-* fiiline gelen - ʰ fiilden isim yapma ekiyle türetilmiş *güreş* (< *küreş*) kelimesi anlatır. ©

³³ *Age.*, C. 8.

³⁴ A. von Gabain, *age.*, s. 55.

³⁵ T. Gülensoy, *age.*, s. 397.

³⁶ G. Doerfer, *age.*, s. 589.

KAYNAKLAR

- Alyılmaz, Cengiz, *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, Kurmay Yay., Ankara 2005.
- Arat, R. R., *Kutadgu Bilig I Metin*, İstanbul 1947.
- Arat, R. R., *Kutadgu Bilig II Çeviri*, İstanbul 1959.
- Baskakov, N. A., *Khakassko – russkii slovar*, Moskova 1953.
- Baskakov, N. A., *Türk Dillerinin Tarihi – Tipolojik Sesbilimi*, Çev. K. Koç – O. S. Karaca, Multilingual Yay., İstanbul 2006.
- Clauson, G., *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth – Century Turkish*, Oxford 1972.
- Dilçin, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay.: 503, Ankara 1983.
- Doerfer, G., *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen I-IV*, Wiesbaden 1967.
- Erdal, Marcel, *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon I-II*, Wiesbaden 1991.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I*, TDK Yay.: 169, Ankara 2004.
- Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı, İndeks-Gramer II*, TDK Yay.: 219, Ankara 1997.
- Gabain, A. von, *Eski Türkçenin Grameri*, Çev. Mehmet Akalın, Ankara 2000.
- Gülensoy, Tuncer, *Türkiye Türkçesi'ndeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-II*, Ankara 2007.
- Hamilton, James, *Manuscrits ouïgours du IX. – X. siècle de Touen-Houang I-II*, Paris 1986.
- Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lugat-it-Türk IV (Dizin)*, Haz. Besim Atalay, Ankara 2006.
- Kaya, Ceval, *Uygurca Altun Yaruk, Giriş, Metin ve Dizin*, TDK Yay.: 607, Ankara 1994.
- Mansuroğlu, M., *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958.
- Ölmez, Kargı Z., *Şecere-i Terakime (Giriş – Metin – Dizin)*, Simurg Yay., Ankara 1996.
- Radloff, W., *Versuch eines Wörterbuches der Türk Dialecte I-III*, Petersburg 1911.
- Şeyh Mes'ud bin Ömer el-Gülşehri, *Tercüme-i Ferhengname-i Sadi*, Amire Matbaası, İstanbul 1924.
- Tekin, Talat, *XI. Yüzyıl Türk Şiiri*, TDK Yay.: 541, Ankara 1989.
- Tekin, Talat, *Tunyukuk Yazıtı*, Türk Dilleri Araş. Dizisi: 5, Ankara 1994.
- Tekin, Talat, *Orhon Yazıtları*, TDK Yay.: 540, Ankara 1988.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Ankara 1975.
- Zajaczkowski, A., *Najstarsza wersja turecka Husráv u Şirîn Qutba*, Varşova 1961.